

KÜRESEL KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE ‘YENİ’ ANNELİK: ANKARA KAMİL OCAK MAHALLESİ ÖRNEĞİ

**Global Cultural Change and ‘New’ Motherhood:
Ankara Kamil Ocak Mahallesi Sample**

Sefer Yetkin Işık*

48

Öz

Bu makale, kapitalist modernleşmenin kendi içinde geçirdiği değişimin sonucunda ortaya çıkan küresel tüketim kültürünün bütün dünyayı etkisi altına aldığı varsayımından hareket ederek ebeveynlik pratiklerinin bu değişimden nasıl etkilendiği sorusuna cevap aramaktadır. İletişim ve ulaşım imkanları sayesinde bilginin, metaların ve risklerin küreselleşmesi ebeveynlik pratiklerini de değiştirmeye zorlamıştır. Çocuğun bilinçli ve planlı olarak dünyaya getirilişi, Amerika mahreçli gelişim psikolojisi ekolünün de etkisiyle bütün dünyada çocuk merkezli bir kültüre, aynı zamanda bir “yeni annelik ideolojisine” yol açmıştır. Küresel risk bilinci ve muhafazakar politikalar da anneliği popülerleştirmekte, annelerin günümüzde daha bilinçli eğitilmiş olması gerektiği kanaat önderleri tarafından vurgulanmakta, annelik okulları açılarak diplomalı annelik yaygınlaştırılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, tüketim kültürü, çocuk merkezli kültür, yeni annelik, ebeveynlik, statü, kültürel değişim.

Abstract

This article moves from the assumption that the global consumption culture which occurs as a result of the change that capitalist modernization goes through in itself has taken the whole world under its effect, and it seeks an answer to the question how parenthood practices are affected from this change. Communication technology, concentration and globalization of information and risks have forced parenthood practices to change. Giving birth to the child in a planned and conscious way has caused a child-centered culture and at the same time a “new motherhood ideology” in the whole world partially with the influence of developmental psychology school originated in the USA. Consciousness of global risks and conservative politics also popularized

* Bartın Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr., / y_isik@yahoo.com.tr
Eğitim Bilim Toplum Dergisi / Cilt:13 Sayı:50 Bahar: 2015 Sayfa: 48-75
Education Science Society Journal / Volume:13 Issue:50 Spring: 2015 Page: 48-75

motherhood, opinion leaders stress that mothers should be more conscious and educated and through motherhood schools certificated mothers are becoming more and more common.

Keywords: Globalization, consumption culture, child-centered kültür, new motherhood, parenthood, status, cultural change.

Giriş

Yaklaşık otuz yıldır entelektüel gündemi işgal eden küreselleşme, kapitalizmin daha yoğun, yıkıcı ve toplumsal yaşamı/kültürü istikrarsızlaştıran ileri bir evresidir. Ancak burada kavramın kendisine dair -Türkçe literatürde de hatırı sayılır yer kaplayan- tartışmaları bir yana bırakarak, küresel kültürel değişim ve bu değişimin yerel düzeydeki yansımalarına odaklanılacaktır¹. Bugün doğrudan küresel durum üzerine çalışan sosyologlar, başlıca toplum kuramı geleneklerinin, dünyanın bir bütün olarak tartışılması ve inşasını açıklama görevi için yetersiz oldukları konusunda bir fikir birliğine varmış görünüyorlar (Robertson 1998:97). Küreselleşme, metaların, bilginin ve insanların hareket hızının artışıyla kültür kavramının belli bir *yerle bağlantılı olma/ özdeşlik/ özgüllük* boyutlarını tartışmalı hale getirmiştir. Kumar'ın da (2004:229) dediği gibi, “dünyanın Üç Dünya halinde bölünmesinin devri geçti artık. Yalnızca tek dünya var: Küresel kapitalizm dünyası. Herhangi bir toplum çözümlenmesinin, ne denli aksini arzularsa arzulasın, üstümüze tüm ağırlığıyla çöken bu günümüz olgusunu görmezden gelmesi aptalca olur.”

Kapitalist modernliğin bu son küreselleşme evresi, 19. yüzyılda başlayan Batılılaşma sürecine benzer sarsıntılara neden olmaktadır. Metalar, simgeler ve kişilerin olağanüstü bir hıza ulaşarak küresel düzeyde akışkan hale geldiği bir dünyada sorunlar da çeşitlenerek artmakta ve birikmektedir. Aile ve din gibi değişime muhafazakâr bir direnç göstermesi beklenen kurumlar da bu çatışmalardan etkilenmektedir. Çocuk eğitimi meselesinde de yeni sorunlar türemiş, ebeveynlik anlayışı değişmek durumunda kalmıştır. İster muhafazakâr olsunlar isterse değişimden yana tavır alsınlar, günümüz çağdaş birey ve kurumlarının çocuk eğitiminin hassaslığı/önemi konusunda benzer fikirlere sahip olduğunu varsayabiliriz. Ne var ki günlük yaşamı baskı altında tutan çevresel, sağlık veya güvenlik gibi risklerden korunmak için ‘çocukların daha iyi eğitimi’ de bir çözüm olmaktan çok küresel bir sorunsaldır. Ancak “daha çok eğitim” anlayışının ebeveynliği çeşitli yönleriyle değişime zorladığı söylenebilir.

Küreselleşme, Türkiye’ye özgü bazı koşullarda (eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin çeşitli nedenlerle sürüyor olması, nüfus artışı teşvik eden muhafazakâr aile

politikaları, köyden büyük kentlere sürekli göç, kadın istihdam oranlarının erkeklere göre oldukça düşük oluşu vb), annelik ideolojisi ve pratiklerinin¹ yeniden düzenlenmesine yol açmış görünmektedir. Bu makalede, Ankara Kamil Ocak Mahallesi'ndeki² anne pratiklerine ve alandaki failerin anneliğe dair görüşlerine dayanarak, ebeveynliğin giderek daha da güç bir iş olması, değişimin hızı ve yeni sorunların eğitim ihtiyacını arttırması nedeniyle, annelerin çocukların fazladan eğitiminden sorumlu kişiler olarak görüldüğü, çalışan anneliğin yerine ev kadını annelerin, doğal anneliğin yerine diplomalı anneliğin makbul olduğu tezi ileri sürülmektedir.

Konuya ilişkin benzer bir çalışma, İstanbul'un yoksul bir kenar semtinde resmi kurumların düzenlediği kadın eğitim seminerlerini izleyerek, katılımlı gözlem yoluyla alan araştırması yapmış olan Sevi Bayraktar'a (2011) aittir. Yazar, anne eğitim seminerlerini, "sözde anneleri" "makbul annelere" dönüştürme gayreti olarak görmekte ve bu sürecin iktidarın (devletin) annelerin tüm sorunlarını (yoksulluk, cinsiyet ayrımcılığı, temel ihtiyaçlardan uzak kalmak, şiddet vs) görmezden geldiğine yani annelerin sınıfsal konumlarında hiçbir değişime yol açmadan onlardan bu kurslar sonunda mutlu orta sınıf aileler ve anneler gibi olabileceklerine inanmalarının beklendiğine işaret etmektedir. Böylece –aslında görevliler ve devlet dahil herkesin yaptığı gibi- anneler de inanmak istedikleri iyi aile ve iyi anne olma beklentisini rol yaparak yerine getirmektedirler. Bayraktar, sorunun ideolojik boyutlarına odaklanmış, kültürel değişimin geniş çerçevesine bakmamıştır.

Küreselleşme-eğitim ilişkisine dair sayılı Türkçe kaynaktan birinde (Oğuz ve Yakar, 2007) küreselleşmenin yol açtığı değişim çeşitli boyutlarıyla ele alınmaktadır. Ama sempozyum bildirilerinden oluşan bu eserde, daha çok formel eğitim süreçlerinin küresel değişimden nasıl etkilendiği sorununa odaklanılmış, ebeveynlik-küreselleşme etkileşimine dair bir çalışmaya yer verilmemiştir.

Ebeveynliğe ilişkin çağdaş sorunlara odaklanan diğer iki önemli eserde³ de kültürel değişim daha çok Batılılaşma/modernleşme eksenli olarak ele alınmaktadır. Küreselleşmenin yol açtığı bilişsel, kültürel etkileşimin, çok uluslu şirketler veya medyanın ebeveynlik pratiklerine yansımaları eserde görülmemektedir. 'Yerel'in, 'gelenek'in 'otantik'in tartışmalı/kuşkulu hale geldiği günümüz kültürünü, bütün karmaşıklığına rağmen bazı somut belirleyenler yardımıyla betimleyebiliriz.

1. KÜLTÜREL DEĞİŞİM: RİSKLER, KORKULAR VE MUHAFAZAKÂRLAŞMA

Küresel kapitalizm çağının kültürünü ifade etmek üzere *postmodern kültür*, *üst-modernlik* veya *geç kapitalizmin kültürü* gibi kavramlarla işaret edilen olgular bütününe kapsadığına inandığım *tüketim kültürü* kavramını tercih edeceğim. Kavram, yalnızca nesnelere ‘kullan at’ alışkanlığıyla müsrif ve sürekli tatminsizlik duygusuyla tüketilmesini değil, turist merakıyla mekanların, bilginin, kimliklerin, risklerin ve korkuların, politik görüşlerin hatta insan ilişkilerinin... kısaca *kültürün ve doğanın* hız, reklam ve propaganda ve sürekli uyarılmış bir iştahın taziyi altında, derinliksiz ve anlamdan yoksun bir tarzda tüketilmesini ve tüketimin kendisinin kültür haline geldiği, narsistik yaşam tarzını ifade etmektedir.

Anthony Giddens (2010) ve Ulrich Beck (2005, 2011) gibi sosyal bilimciler, yaşadığımız süreci geliştirdikleri düşünümsel modernite ve risk toplumu kavramları aracılığıyla kavrarlar. Bu yazarlara göre Batı’da doğup dünyayı etkisi altına alan modernite yeni bir yayılma sürecine girmiş, kendi içinde de önemli bir farklılaşmaya gitmiştir; sonuçta klasik moderniteden -postmodernite kavramı yerine önerdikleri- düşünümsel modernite dönemine geçmiş bulunuyoruz. Bu dönemin en önemli niteliklerinden biri, daha önce doğadan kaynaklanan risklerin artık insan tarafından üretiliyor oluşu ve bu risklerin etkileri bakımından küresel oluşudur. Risk toplumu görüşünün savunucuları, risklerin küresel olduğu ve bireylerin de çağın bir özelliği olarak bu bilinçten kaçamayacağı varsayımıyla, modern dönemin siyasal kültüründe var olan (sağ ve sol gibi) ayrımların ve çatışmaların yerini, küresel risklere karşı birlikte eylemde bulunmanın alacağını/almasa gerektiğini ileri sürmektedirler. Çünkü bu riskler zengin ülkeleri yoksul olanlarla birlikte, üst sınıfları alt sınıflarla birlikte etkilemektedir; kimse insanların kendi yarattığı bu risklerden (tarım ilaçları, endüstriyel atıklar, nükleer kazalar) kaçamamaktadır. “Böylece modernleşme risklerinin genelleşmesiyle birlikte, sınıfsal kategorilerde formüle edilemeyecek ve bu kategorilerle anlaşılamayacak toplumsal bir dinamik açığa çıkar” (Beck 2011:55).

Slovaj Žižek’e (2005:400-401) göre “risk toplumunun temel darboğazı bilgi ile karar arasında, akıl zincirleri ile sorunu çözen edim arasında [...] açılan uçurumdur. Küresel sonucun ne olacağını ‘gerçekten bilen’ hiç kimse yoktur-pozitif bilgi düzleminde bakarsak durum tamamen ‘karar verilemez’dir; ancak yine de *karar vermemiz gerekir*.” Žižek, risk toplumu kuramcılarını; günümüz koşullarında düşünen özneler olarak harekete geçmenin zor olduğunu ve hatta

bu anlamdaki özgürlüğün üretilmiş bir yanılsama olabileceğini ima ederek eleştirir. Žižek'e göre,

“Risk toplumu teorisyenleri 'siyasallıktan arınmış' küresel pazarın hükmüne karşı gelebilmek için, hayati kararları uzmanların ve planlamacıların elinden alarak bunları (aktif vatandaşlık, geniş kamu diyalogu vs. aracılığıyla) ilgili birey ve grupların ellerine bırakacak olan radikal bir yeniden siyasallaşmaya duyulan ihtiyacı gündeme getirirler. Ancak günümüzde kendisini her geçen gün daha da fazla herkesçe kabullenilmiş 'nötr' gerçek olarak sunan ve dolayısıyla da siyasallıktan iyice arınmış hale gelen pazar ilişkilerinin ve küresel kapitalizmin ardındaki anonim mantığın temellerini sorgulamaktan geri kalıyorlar” (Žižek 2005:401-417).

Küreselleşme aynı zamanda bireyselleştirici, parçalayıcı bir süreçtir. Bu durumda 'risk bilinci', riskler ve belirsizlikler dünyasında hayatta kalma mücadelesi veren bireylerin korku ve şiddetle kuşatılmış bir dünyadaki yalnızlıklarını da ifade eder. Birkaç istisna ülke dışında, bütün dünyayı etkileyen neoliberal politikalar, toplumların çözülmesine yol açmaktadır: mekânlar ayrırmakta, yoksul ülkelerden göçmen akını Avrupa'da ırkçı şiddeti tetiklemektedir. Potansiyel suçlu olarak görülen göçmenler, ırkçılar veya fanatik dinci/mezhepçilerin yolları bir şekilde ekonomik zorluklarda, güvencesiz gelecek kaygılarında kesişmektedir. Şiddetin küresel kapitalizm çağına özgü bir türü olan, okullara yönelik silahlı saldırılar⁴, akran zorbalığı vb. olgular ise ebeveynleri yakından ilgilendirmektedir. Birkaç ülkede konuya ilişkin araştırmalar yapmış olan Fransız eğitimci Eric Debarbieux (2009:308-309), konunun araştırmacılar ve özellikle medya tarafından manipülasyonuna işaret ederken küresel bir tehdit olarak görünen ve ebeveynleri kaygılandıran bu tür şiddet olaylarında iletişim araçlarının korkunun abartılarak yayılmasındaki rolüne dikkati çekmiştir. Ancak, bu tür olaylar görmezden de gelinemez. Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de çocuklara yönelik risklerin çeşitlendiği, arttığı ve 'yakınlaştığı' da görülmektedir.ⁱⁱ Büyük kentlerse, günümüzde özellikle tekinsiz yerler haline gelmiştir.ⁱⁱⁱ

Korku ve güvenlik kaygıları gibi muhafazakarlaşma da küresel kültürün bir parçasıdır. Muhafazakarlaşma modernlikten duyulan kuşku ve postmodern eleştirinin etkisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilime güvenin sarsılması, aşırı yabancılaşma ve dinlere ilginin artışı gibi birçok olguyu kapsamaktadır. Zira, küresel tüketim kültürü gibi yeni(den) muhafazakar politikalar da ABD çıkışıdır ve tüketim kültürünün hazcılığına karşı geleneksel değerlerle set çekme formülünden güç alır⁵. Ancak, Türkiye'de 1980 sonrası muhafazakarlaşma süreci, dış dinamiklerin yanında yurt içindeki

ekonomi-politik gelişmelerle de ilişkilidir. Kırsaldan büyük kentlere göçün yoğunlaşması, darbeci generallerin toplumun politikleşmesini bir sorun olarak görüp⁶ devletle barışık Sünni İslâm yorumunun zorunlu din dersleri, imam hatip okulları, cemaat, tarikat veya çeşitli vakıflar/dernekler aracılığıyla muhalif politik enerjiyi dine yönlendirmesi gibi etkenler, Türkiye'deki muhafazakârlaşmanın önemli dinamikleridir. Muhafazakârlık, bilindiği gibi, bir ideolojiden çok modernlikle birlikte ve ona tepki olarak ortaya çıkan ve modernlikle birlikte sürekli yenilenen fikirler ve tutumlardır. Türkiye küresel piyasalara açılıp hızla değişirken her büyük değişim döneminde olduğu gibi böylesi bir hızlı değişim döneminde de insanlar (özellikle, metropollerde geleneksel değerler zemininde oluşmuş toplumsal bağların çözülüşüne, kültürel yabancılaşmaya ve ekonomik istikrarsızlaşmaya tanık olan köylüler) belirsizliğe muhafazakârlaşarak, dine (veya din benzeri mistik akımlara) veya cemaat gibi güvene dayalı ilişkilerin, ahlaki sınırlamaların ve dayanışmanın kural olduğu yapılara yönelerek tepki verdiler.

Güncellenmiş muhafazakârlığın küreselleşmeyle ilişkisinin bir diğer yönü, doğal kaynakların aşırı tüketiminin yol açtığı kriz ve 'dünyada sürdürülebilir bir yaşam nasıl mümkün olabilir?' sorusuna bulunan cevaplarda teşhis edilebilir. Örneğin, Worldwatch Enstitüsü'nün yayınladığı *Dünyanın Durumu 2010* adlı kitapta, Garry Gardner (2010:37-40), Çin Halk Cumhuriyeti'nin çevre sorunlarıyla başa çıkmakta Taoculuk, Konfüçyüsçülük ve Budizm'in doğaya yaklaşımlarından veya İslâm'ın israfı haram kılan yasaklarından yararlanma politikalarına işaret ederek, yeniden popüler hale gelen dinlerden sürdürülebilir bir dünya için yararlanılabileceğini vazedir⁷.

Muhafazakârlaşmanın diğer bir boyutu, aile politikaları ve çocuk eğitimi alanında gözlemlenebilir. Güvenlik, çevresel riskler, elektronik ve radyoaktif kirlilik veya gıda üretiminin endüstrileşmesiyle bozulan besin sağlığına dair enformasyonun da etkisiyle ebeveynlerin 'çocuğu her türlü riskten uzak tutma' refleksi, çocuk bakım ve eğitiminde yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Çocuk, daha anne karnındayken başlayan doğal gıdalar bulmak, radyoaktif etkilerden kaçınmak, kirli havadan uzak durmak gibi 'düşünümsel modernite'ye özgü kaygılar, çocuk büyürken artarak sürer.⁸ Kaygılı ebeveynlerin aşırı korumacı ve takıntılı tutumlarını inceleyen Frank Furedi'ye (2001) göre bu durumun kendisi başlı başına risktir. Furedi, çağdaş endüstri toplumlarında geleceği kontrol etme, bilinmeyen bilip tedbir alma ve danışmanlardan yardım alma (ihtiyatın kurumsallaşması), en küçük bir sorun için bile koçlara (yaşam koçu, sınav koçu gibi), danışmanlara başvurma alışkanlığına dikkat çeker. Artan kaygılar, ebeveynleri çocukla daha fazla zaman geçirme, çocukları

olabildiğince evde oyalama stratejilerine başvurmaya zorlarken, üst toplumsal katmanlara tırmanarak bu risklerden kaçınma arzusu ve 'bilinçli/adanmış anne' ideolojisi de çocuğa daha fazla zaman, para ve enerji harcanması yönünde baskı oluşturmakta, bu da ev içi rollerinin geleneksel cinsiyetçi asimetrisini desteklemektedir. Bütün bu sürece eşlik eden natüralist-muhafazakâr söylem, özellikle ekonomik kaynakları sınırlı ve/veya yetersiz olan ailelerde bu tabiri caizse, "aşırı ebeveynliği" annenin sırtına yıkmış görünmektedir.

Elizabeth Badinter (2011:101-102) her kültüre ve döneme göre değişen ideal annelik modellerinin olduğunu, günümüzün ideal anne modelinin hiçbir zaman olmadığı kadar çetin olduğunu günümüzdeki ataerkinin anneliğin popülerleşmesi ve teşviki ile ilişkili olduğunu öne sürerek bu yeni durumu **natürel maternalizm** olarak adlandırır. "Batılı kadınların tam da patriarkal düzenden kurtuldukları sırada evde yeni bir efendilerinin" ortaya çıktığını belirten yazara göre, "annelik görevlerine ilişkin bu tatlı zorbalık eskiden de vardı ama natüralizmin⁹ tekrar güç kazanmasıyla bir hayli artmıştır." Küresel kapitalizmin muhafazakâr politikalarıyla anneliğin popülerleşmesinin paradoksal çakışmasını "gönüllü kölelikten daha değerlisi yoktur!" sözüyle özetleyen Badinter'e (2011:111) göre 1970'lerde yükselişe geçen kadın talepleri ("önce ben!") kırk yıl sonra yerini natürel-maternalist ideolojiye bıraktı. Çünkü "çocuk, artık rastlantı meyvesi ya da bir 'kaza' değil, özgürce alınan bir kararın sonucu oldu [...] Herkesin hayalini kurduğu mutlu çocuk, istediği gibi kullanabileceği, hayatını ona göre organize eden bir anne ister." Böylece ona göre, 'önce ben' diyen anne nesli, yerini yavaş yavaş kızlarının dahil olduğu "önce çocuk" nesline bırakmıştır."

Badinter'in işaret ettiği yeni ataerkinin Türkiye'de zaten var olan ataerkiyi, ev içi cinsiyetçi iş bölümünü tahkim etmekte başvurulan bir dış referans olduğu söylenebilir. Örneğin, Aksu Bora ve İlknur Üstün'ün (2005) yaptıkları bir araştırmanın önemli bulgularından biri, Türkiye'de kadının çalışmasına yönelik erkek egemen değer yargıları ve mantığının hâlâ etkin, dolayısıyla kadın istihdamının düşük olmasında önemli bir etken olduğudur. Yazarların görüştüğü kişilere kadınların çalışması hakkında ne düşündükleri sorulduğunda, özellikle alt gelir grubundaki kadınların çalışmak için mücadele verdikleri, erkeklerinse açıkça kadının evinde oturup, çocuklarına ve eşine bakması gerektiği yönündeki geleneksel düşünceleri ileri sürdüğü görülmektedir (Bora ve Üstün 2005:78-80). Bu görüşlerden biri şöyle aktarılmış: "Kemal, kadınların çalışmasına karşı olmadığını söyledikten sonra [...] Ama burada şu var, bir kadın çalıştığı zaman acaba gerektiği şekilde çocuğunu yetiştiriyor mu?". Bu

ve benzeri cevaplarda annenin işi olarak ev işlerine veya çocuk bakımına değil de 'yetiştirmeye', yani eğitime vurgu yapılması dikkate değerdir.

Bağlı ve Sevim de (2007), içerik analizi tekniğiyle inceledikleri ebeveynlere yönelik yayın yapan dergilerde, annelik konusunda modern düşüncelerle geleneksel anlayışların (anneliğin içgüdüsel, sezgisel olduğu görüşü gibi) iç içe olduğunu, bu dergilerde annenin çalışmasının kabul edilmekle birlikte, çocuk bakımında asıl sorumlunun anne olduğu görüşünden de vazgeçilmediğini, çalışan annelerin suçluluk duygularına bu dergilerde sık sık vurgu yapıldığını bulmuşlardır.

2. ÇOCUK MERKEZLİ TOPLUM

Çocuk sahibi olmanın artık daha çok psikolojik ve duygusal ihtiyaçların belirlediği bir karar olduğunu iddia eden Anthony Giddens gibi birçok yazar ve düşünür, günümüzde çocuğun hanedeki rolünün ters yönde değiştiğine dikkat çekmektedirler: Çocuklar, işgücü olarak aile ekonomisine katkı yapmak yerine, hanenin masraflarını arttıran tüketicilerdir. Özellikle orta sınıflar içinde belirgin olarak gözlemlenen **çocuk merkezlilik**, küresel düzeyde bir paradigma değişimini ifade etmektedir: eğitimi, hukuku, ekonomiyi, siyaseti hatta göçü ve mekansal ayrışmaları etkilemektedir. Ancak biz bu kavramdan ebeveynlik anlayışının değişimi bağlamında yararlanacağız.

"Benin dünyanın merkezine konduğu bir 'sonsuz çocukluk' durumunun, çocukluğun mutlaklaştırıldığı ve sonsuz bir tüketimle şekillenen ailelerde giderek daha çok egemen hale geldiğini' ileri süren Evren Balta (2005:20-21), Philip Aries'e başvurarak her dönemin ayrıcalıklı bir "yaş dönemi" olduğu tespitini hatırlatıyor ve içinde bulunduğumuz çağın ayrıcalıklı döneminin de çocukluk olduğu tespitini yapıyor. Yazara göre günümüzde Çocuklar, evin en büyük odasına yerleştirilirken ebeveynler de çocukların isteklerini yerine getirmekle görevli ve onların kararlarına her daima saygı duyan birer 'kolaylaştırıcı' haline geldiler. Yazar, tüketim kültürü-piyasa-yeni ebeveynlik arasında doğrudan ilişki bulunduğunu ima ederek, günümüz 'iyi ebeveynlik' anlayışına göre çocuğun sürekli memnun edilmesi, para dahil her türlü isteğinin tatmin edilmesi gerekmektedir. "Dolayısıyla anne ve babalığın kendisine, çevresine ve büyüklerine karşı saygılı ve sorumluluk sahibi çocuklar yetiştirmekten, çocukların bitmek bilmeyen arzularını tatmin etmeye dönük bir kurum haline geldiğine tanık olduk" (Balta 2005:22).

'Ben'e en çok vurgunun yapıldığı, 'kendin ol', 'kendini sev', 'mutlu et kendini' vb telkinlerle 1980 sonrası dönem, aynı zamanda çocuğun psikolojik

değerinin öne çıktığı, çocuk bakımı ve çocukla iletişim konularında bilgi/enformasyon üretiminin yoğunlaştığı bir dönemdir. Dönemin ebeveynlik anlayışını derinden etkileyen Amerikan Gelişim Psikolojisi ekolü, çocuğun özgüvenli yetişmesini aşırı vurgulamıştır. Amerika'da bencil bir kuşağın yetişmesinde psikologların payı olduğunu öne sürerek Amerikan psikoloji dünyasına yönelik eleştirileri aktaran Kağıtçıbaşı (2007:91) “gerçekten de “ben kuşağı”[...] sırasında hiç kimseye bağıllığın olmaması gerektiği fikrini destekleyen, bireyci benliğin ön plana çıkmasını ve yüceltilmesini onaylayan ve meşru kılan birçok ‘benlik kuramı’ gelişti” diye yazmaktadır. Jean Twenge (2009:48) ise Amerikan toplumunun iki kuşağını, yıllardır düzenli olarak yapılmış olan anketleri analiz ederek karşılaştırmıştır. Twenge’e göre hangi kuşakta doğup büyüdüğünüz kişiliğinizi belirleyen başlıca etkendir. 70’li ve 80’li yıllarda doğanların “ben nesli” olarak adlandırıldığını hatırlatan yazar, bundan sonraki neslin “ben!ben! ben!” nesli olacağını öne sürerek, ‘özgüvenli çocuk yetiştirme’ takıntısının, narsist bir kültüre yol açacağını ima etmektedir. Özetle, ebeveynlik anlayışında değişime neden olan çocuk merkezlilik, çeşitli sorunların da kaynağıdır. Geç kapitalizmin ekonomik, çevresel, toplumsal ve kültürel krizi ebeveynlerin gelecek kaygılarını sürekli beslerken, uzmanlar ve siyasetçiler bu koşullarda, bireylere ve ebeveynlere ‘daha fazla eğitimi’, ‘bilinçli tüketiciler olmayı’ salık vermektedir. Ne var ki, “[...] çoğumuz gerçekten bireyler haline gelmeksizin bireyselleştirildik ve daha da çoğumuz bireyselleşmenin sonuçlarıyla yüzleşecek kadar yetkin bireyler olmadığımız kuşkusuz içindeyiz [...] sistemsel çelişkilere biyografik çözümler aramak zorunda kalırız” Bauman (2005:133).

3. YÖNTEM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Katılımlı Gözlem

Bu makalenin dayandığı alan araştırması, 20 Eylül 2010-15 Eylül 2012 tarihleri arasında yürütülmüştür. Araştırmada antropolojinin temel araştırma tekniği olan **katılımlı gözlem** tekniği uygulanmıştır. Katılımlı gözlem, alanda yakın ilişkiler kurmayı ve olabildiğince çok veri toplamak için günün büyük bölümünün alanda geçirilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilikleri, alandaki okulda beş yıldır görevli bir öğretmen oluşum ve alana yakın bir yerde ikamet edişim sayesinde büyük oranda yerine getirdiğimi söyleyebilirim. Ancak, verilerin öncelikle mahallenin ilköğretim okulunun (iki bin üç yüz öğrenci ve yüz yirmi öğretmenli K. O. İlköğretim Okulu)¹⁰ veli, öğrenci, öğretmen ve diğer çalışanlarından elde edildiğini belirtmeliyim. Dolayısıyla, araştırmaya ve makaleye yansıyan ebeveyn profili veya pratikleri, okulda öğrencisi olan velileri (daha çok anneleri) yansıtmaktadır.

Görüşme

Görüşme yapılacak ebeveynler seçilirken öncelikle 1980’li yıllarda çocuk olanlar tercih edilmiştir; ancak karşılaştırma yapmanın yararlı etkileri düşünülerek daha yaşlı ebeveynlerle de görüşülmüştür. Bir diğer ölçüt, evde TV, uydu alıcısı, bilgisayar ve internet gibi araçların bulunması olmuştur. Örneklem, kartopu tekniği kullanılarak çoğaltılmıştır. Bu araştırmada otuz altı kişiyle (on beş anne, sekiz baba ve yaşları dokuz-on dört arasında değişen on üç çocukla) yapılandırılmış/yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler evlerde, okulda, esnafların işyerlerinde ve birkaç kişiyle de parkta yapılmıştır.

Görüşmeler sırasında babaların daha kısa ve genel cevaplar vererek ketum davrandığı, başkalarını ve yeni nesli daha çok eleştirdiği gözlenmiştir. Annelerinse çocuk yetiştirme konusunda konulardan konuşmaktan haz aldıkları görülmüştür. Annelerle yapılan görüşmeler genellikle 2,5-3 saat sürerken, bu zaman babalarla yapılan görüşmelerde 1,5 saate inmekteydi.

Kavramsal Araçlar

Alandan elde edilen verilerin nesnel bağlamı (kültürel değişim, teknoloji, nüfus, coğrafya, ekonomik sermaye vb ilişkileri) küreselleşmeye eleştirel yaklaşan bir perspektiften ele alınırken kaçınılmaz olarak ‘orta sınıf’ veya ‘muhafazakârlar’ gibi indirgemelere de başvurulmuştur. Ancak nesnel koşulların açıklanmasının yanında araştırmaya konu toplumun faillerini *anlamaya* da özel bir önem atfeden antropolojik yaklaşım, faillerin kendilerine ilişkin fikir ve yorumlarını, öz-anlayışlarını, faillerin davranışlarını etkileyen anlam ve değer örüntülerini de bir bütün olarak dikkate almayı gerektirir¹¹. Dolayısıyla, araştırmacının kuramsal / kavramsal yönelimi ve metropol şartlarını, yöntemi karmaşık ve çok katmanlı *ayrımaları* (distinction) Türkiye’ye ve alana özgü bazı dinamikleri, (kentsel dönüşümün yol açtığı iç göç ve tedirginlik vb), iç göç ve köylülüğün büyük kentteki hallerini, köylü-kentli, eğitilmiş-eğitimsiz gibi ayrımaları, kuşak farkını sınıf ve kültür kavramlarının karmaşık nüanslarını dikkate almayı gerektirmiştir. Böylece araştırmada, Pierre Bourdieu’nün alandaki ilişkileri, bireylerin sınıfsal konumlarını, kimliklerini, bireysel tercihlerini, özel ve tikel ayrımaları daha soyut bir düzeyde ve olabildiğince bütün olarak kavramaya imkan sağlayan yaklaşımı ve kavramlarından yararlanılmıştır. Bunlar *simgesel sermaye, kültürel sermaye, kültürel bagaj, çıkar, pratiğin mantığı ve strateji* kavramlarıdır.

Bourdieu’nun *strateji* kavramı saf bilinçlilik, niyetlilik ve rasyonelliği dışlamaktadır. Ona göre, pratik ilişkileri entelektüel bir mantıkla/bilinçle

kavramaya çalışmak pratikteki ilişkileri çarpıtmaya yol açan bir dayatmadır. Faillerin 'stratejileri' nin kökeni, nadiren gerçek bir stratejik niyettir ve *pratiğin mantığı* saf bilinçlilik, mantıksal akıl yürütme şeklinde anlaşılabilir, "mantığın mantığından" farklıdır. Bourdieu'nun *strateji* kavramı, onun teori-pratik karşıtlığını yeniden sorunsallaştırma, kendi deyimiyle "skolastik bakış"tan kaçınıp pratiğin mantığını kuramlaştırma çabasında önemli bir destek de sağlar. Kavramın Bourdieu teorisindeki anlamını kavramak için önce onun çıkar kavramını nasıl kullandığına bakılmalı. Bourdieu (2006:146) *çıkartı* Batı rasyonalist düşünce geleneğindeki aksine daha soyut bir düzlemde ele alır. Ona göre, "daima kendi maddi çıkarlarını gözeten rasyonel bireyler" ekonomik alandaki mantığın diğer alanlar için de geçerli olduğunu sanmaktan kaynaklanan bir hata, bir indirgemedir. Bu hatadan kurtulmak için toplumsal uzamda yapılaşmış faaliyetleri, ilişkileri *oyunlar* olarak, faileri de bu oyunlara katılanlar olarak ele alan Bourdieu, (2006:138-139) *illusio* kavramını önerir: *illusio*, "toplumsal oyunların kendilerini oyun olarak unutturan" oyunlar olduğu, bireylerin de yapılanmış zihniyetlerinden ötürü oyuna katılmaya değip değmediğini sorgulamadığı, zihinsel yapılarla toplumsal uzamın nesnel yapıları arasında kurulan büyü bir ilişkidir. Bütün bunları *alanların* farklılaşmış mantığı ve bu mantığı içselleştirmiş bireylerin farklı çıkar anlayışları ile güdülenmelerinde somut olarak gösteren Bourdieu'ya göre, örneğin, sanat alanında her zaman maddi çıkar izlenmez veya bir matematikçinin amacı para değil çözülemeyen bir problemi çözmek olabilir; akademik alanın kurallarını içselleştirmiş failer buradaki oyuna katılarak başka alanlar ve başka ilişkiler içinde daha farklı olacak psikolojik süreçleri içselleştirmiş olurlar. Bireyleri çıkarlarını izlemeye iten şey, bu örneklerde, bizzat oyuna katılmış olmaktır.

Çıkar kavramı sanat ve akademik alanda olduğu kadar eğitim, din ve özellikle aile ilişkilerini anlamada önem arz etmektedir. Anne, baba ve çocuk ilişkilerinin görünürdeki çıkarsızlığı, Bourdieu'nun kavramı genişleten müdahalesiyle ortadan kalkmaktadır. Ebeveynliğe adım atılmasıyla oyuna dâhil olunur. Oyunun –yazılı olmayan- kuralları toplum ve devlet tarafından sıkı biçimde kontrol altında tutulur. En önemlisi de, oyundaki gönüllülük ve ebeveynler ile çocukların duygusal tatmini, oyunun sürdürülmesini sağlayan ortak *çıkartı*lardır. Öte yandan, ebeveynlerin çocuklarla ilişkisini nitelik ve biçimini etkileyecek dış müdahaleler (medya aracılığıyla gerçekleşen müdahaleler) hem habitusun ima ettiği sürekliliği hem de bireylerin özerkliğini etkileyecektir. Ancak bu müdahalenin etkisi, derinliği ve ebeveynlerin bunlara gösterecekleri tepkiler, yine bireylerin *toplumsal uzamda* işgal ettikleri konumlara ve *habituslarına* göre değişiklik gösterecektir.

Kısaca, bireylerin akıl yürütme, kendi çıkarlarını izleme ve strateji oluşturma süreçleri de *habitusları*, *alanları*, *kültürel bagajlarından* yani bireylerin içinde bulunduğu “bağlamdan” ayrı değildir. Öte yandan Bourdieu’nun üstünde önemle durduğu toplumsal konuma (*Habituslara*) bağlı *ayrımalar* (distinctions) da yeni/küresel bağlamda ele alınmalıdır. Zira dikey kültürel ayrımlarda (zevkler, beğeniler, tüketilen ürünler vs) da bir benzeşme/ homojenleşme veya alt-üst oluş söz konusudur. Homojenleşmenin gerçekliği ve gücü karşısında bir tepki olarak yüzeysel-simgesel ayrımlar yoluyla farklılığı, yaşam tarzını, ait olunan alt-kimlikleri, grupları belirtme arzusu öne çıkmıştır.

3. ALAN

Ankara’nın Keçiören ilçesi içinde yer alan K.O.M., dindarlık/muhafazakârlık kimliğinin baskın olduğu bir yer olması, merkezle-kenar, köyle-kent arasındaki kritik konumu dolayısıyla, kültürel değişimin etkilerinin daha net olarak gözlenebileceği düşünülerek tercih edilmiştir. Mahallenin doğusunda Ankara’nın ana arterlerinden biri olan bağlayan İrfan Baştuğ Caddesi ve Çubuk Çayı vardır. Batısında ise Keçiören’in merkezine yakın hareketli bir cadde olan Kızılarpınarı Caddesi bulunmaktadır. Mahallenin nüfusu, Keçiören Belediyesi ve mahalle muhtarlığından aldığım bilgilere göre otuz bin civarındadır¹². Ancak mahallenin çevre il ve ilçelerden sürekli göç alması ve şehir içinde de başka semtlere göç vermesi nüfusun günlük olarak değişmesine neden olmaktadır. Mahallede bir süre yaşamış olan, ekonomik ve kültürel sermayesi görece yüksek kesim, mahallede yaşanan değişimden, hakim yaşam tarzından yakınlıkla Batıkent, Eryaman, Ümitköy, Aydınlikevler veya Subayevleri gibi orta sınıfın yoğun olduğu semtlere taşınmaktadırlar. Bu içgöç tercihlerinde kültürel çevreden olumsuz etkilenebileceği endişeleri en önemli gerekçedir.

K.O.M., sürekli göç alan ve göç veren, civar mahallelere göre daha istikrarsız ilişkilerin gözlemlendiği, dolayısıyla da daha güvensiz bir mahalle olarak tanımlanabilir. Bu görüşe mahallede oturan öğretmenler ve ebeveynlerin bir kısmı katılırken, diğerleri bu görüşe “hepsi değil, bazı sokaklar daha oturmuştur. Otuz yıldır burada oturanlar var, iyi komşuluk ilişkileri var” cümleleriyle itiraz etmişlerdir. Mahallenin güvenlik ve huzur gibi nitelikleri, gözlemlerime göre şu ölçütlere dayandırılmaktadır: İkamet edenlerin burada oturuyor olması, tanınıyor olması; ekonomik durumunun istikrarlı olması (“işinin gücünün” olması). Son yıllarda, mahallenin “oturmuş, eski” sakinlerini huzursuz eden en önemli faktör, Pursaklar, Hasköy ve Çaldıran Mahallesi’ndeki (Esenboğa Havaalanı yolu üstündeki mahalleler) gecekonduların kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yıkılmasıyla, bu semtlerde oturan birçok gecekondu sakininin Kamil Ocak Mahallesi ve civarındaki mahallelere yerleşmiş

olmalarıdır. Ankara'da süren diğer kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle göçler sürmektedir. Ebeveynler bu durumun güvenlik sorunu yarattığını (örneğin, Çinçin mahallesinden buraya taşınanlar oldu, artık parkta geceleri esrar satılıyormuş, gibi sözlerle) ifade etmişlerdir.

Geçim/Ekonomi

Mahalle sakinlerinin önemli bir kesimini ücretli işçi ve küçük memurlar oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak küçük-orta büyüklükte işletme sahipleri, müteahhitler, kendi hesabına çalışan zanaatkarlar (boyacı, tesisatçı vb) ve az sayıda¹³ mobilya imalatçıları, mahallenin sınıfsal profilini oluşturmaktadır (tahmin edilebileceği gibi çalışan faillerin büyük çoğunluğu erkektir). Görüşme yapılan babalardan bazıları, gençler arasındaki işsizliğin önemli bir nedeni olarak sekiz yıllık eğitim sistemi nedeniyle eğitim süresinin uzamasını, dolayısıyla çıraklık sisteminin ortadan kalkmasını öne sürmektedirler. Çocukken çalışmaya başlamayan kişilerin gençken çıraklık yapamayacaklarını, dolayısıyla bugünkü gençlerin üretmeden birer tüketici olarak yetiştiklerini iddia etmektedirler.

Mahalle okulunda çocuğu olan ebeveynlerin hemen hepsinin köyleriyle hâlihazırda süren ilişkileri vardır. Tatillerini köylerde geçirenler çoğunluktadır. Köyde gelir getirecek mülke sahip olanlar da vardır: Meyve bahçeleri, kiraya verilen/ ortak işletilen tarlalar veya evler. Mahallede başlıca işlevleri düğün ve cenaze gibi dayanışmaya ihtiyaç duyulan organizasyonları kolaylaştırmak olan köy dernekleri de faaliyet göstermekte ve dernekler köylerle kültürel-ekonomik bağın sürmesine katkıda bulunmaktadır.

Büyük çoğunluğu işçi, memur veya serbest çalışanlardan oluşsa da mahallede özellikle 1980'lerden beri ikamet edenlerin önemli bir kısmı oturdukları evlerin sahibidir. Bu durumun en önemli sebebi mahallenin daha önce bir gecekondü bölgesi oluşu ve imar affıyla gecekondü sahiplerinin ev sahibi olabilmesidir.

Aile ve Eğitim

Görüşmelere ve gözlemlerime dayanarak, mahalledeki ebeveynlerin ağırlıklı olarak iki ve üç çocuk yapmayı tercih ettiğini söyleyebilirim. Tek çocuklu ebeveynlerin sayısı ise, gelenekçi bir hayat tarzı sürdürmeye çalışan mahalle için hiç de az değildir. Bu bilgiler mahallenin nüfusu ile ilgili kesinlik iddiasında değildir; tek somut kanıt olarak okul kayıtları ve muhtarlıktan alınan sözlü bilgileri verebilirim. Ancak resmi kurumların verdiği bilgilere

göre, mahalledeki eğilimle Türkiye genelinde ailelerin çocuk sahibi olma eğilimlerinin örtüştüğünü öne sürebiliriz.¹⁴

Çocuk sayısı planlamasında, ekonomik koşullar kadar yukarıda özetlenen kültürel/psikolojik değişimin çocuk bakımını çok daha zahmetli kılması, daha fazla fedakârlığı ve türlü endişeleri içeren bu durumun, genç ebeveynlerin tüketim kültürünün dışında kalmama arzularıyla çelişmesi da etkilidir. Anne ve babalar bu durumu “hayatını yaşayamıyorsun, dışarı çıkamıyorsun, gezemiyorsun, hiçbir şeyden tat alamıyorsun” biçiminde ifade etmişlerdir. Bu ikinci faktör düşük ücretli ve geçim darlığı çeken ailelerden ziyade ev sahibi, arabası ve yazlığı olan genellikle de kendi işinde çalışan kişilerce dile getirilmektedir. Bu son kategoriye giren ebeveynlerin öncelikle her çocuğun gelecekteki refahını garantiye alacak yatırımlar yapıp sonra çocuk yapmak gibi, aslında muhafazakâr değerlerle tezat teşkil eden modern bireyci/hesapçı bir tavır ve riskleri kontrol etme çabası içinde oldukları görülmektedir. Oysa görüşmeler sırasında, daha alt gelir grubuna giren ebeveynlere “çocukların geleceği ile ilgili planlarınız, tasarılarınız var mı, nelerdir?” gibi sorulara “gelecek bilinemez/ gelecek Allah’ın takdirindedir, bu yüzden bir planımız yok” cevapları alınmıştır.

Mahallede haneler, tipik olarak çekirdek ailelerden oluşsa da az sayıda geniş ailelere de rastlanmaktadır. Yaşlı anne babalar erkek çocuklardan birinin yanında ikamet etmekte veya erkek çocuklara yakın ayrı bir evde (tercihen aynı apartmanda) yaşamaktadırlar.

Ev kadınlarının çoğu, ortaokul (toplam eğitim süresi 8 yıl) bitirmiştir ve genel olarak eğitim seviyeleri babalara göre daha düşüktür (örneğin erkek ilkokul bitirmişse kadın okuryazar değildir, erkek lise bitirmişse kadın ortaokul bitirmiştir vb). Çocuk bakımı ve eğitimi daha çok kadınların işi olarak görülmektedir. Çocuklar yedinci sınıfa kadar (13-14 yaş) annelerinin refakatinde okula gelmekte ve çıkışta okuldan alınmaktadırlar. Mahallede kadınların katılabileceği sosyal faaliyetler çok sınırlıdır; görüşülen bazı kadınlar, sosyal/sanatsal etkinlik ihtiyaçlarını dile getirmiş ve Keçiören Belediyesi’ni suçlamışlardır. Öte yandan mahallenin ilköğretim okulu, çocuğu bu okulda öğrenci olan ev kadınları için arkadaş bulma, buluşma mekânıdır. Çocukları aynı sınıfta olan anneler, genellikle çocukları okula bıraktıktan sonra evlerde veya yaz aylarında parkta toplanırlar.

Görüşülen ebeveynlerin tamamı günümüzde çocuk yetiştirmenin kendilerinden önceki kuşaklara göre daha zor olduğu ancak kendilerinin anne

ve babalarından daha iyi ebeveyn olduklarını belirtmişlerdir (bunu eğitime, bilinçlenmeye, artan maddi imkân ve kolaylıklara vs bağlamaktadırlar). Hemen hepsi, televizyon, gazete ve internetten çocuk bakımı, eğitimi ile ilgili yayınları takip ettiklerini belirtmişlerdir.

Din

K.O.M.'nde yaşayan insanların büyük çoğunluğu, Sünni İslâm'a mensup olmakla birlikte mahallede hatırı sayılır bir Şii nüfus da bulunmaktadır¹⁵. Mahalle sınırları içinde Sünni Müslümanların devam ettiği iki cami ve Şiilerin gittiği bir cami bulunmaktadır. Camiye genellikle yaşlı erkekler devam etmekle birlikte cuma namazlarına gençler ve Ramazan ayında, teravîh namazlarına kadın ve küçük çocuklar da gitmektedir.

Farklı mezheplere, farklı dinlere karşı bakışın hâlâ kuşkucu ve temkinli olduğunu söyleyebiliriz. Görüşülen bütün ebeveynler farklı inanç ve etnik kökenlere hoşgörü ve saygıyla yaklaştığını ifade etse de kendi çocuğunun başka bir dinden ve milliyetten kişilerle evliliğini arzu etmeyeceğini ifade etmiştir. Bazıları da böyle bir evliliğe karşı çıkacağını açıkça belirtmiştir. Bu kişiler arasında dindar olmayan ancak Sünni-Müslüman olduğunu ifade edenler de, seküler/modern olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. Özetle, farklı eğitim düzeylerinden, siyasi görüşlerden kişilerin inanç farklılığına ilişkin tutumları benzerlik göstermektedir. Bu tutum, özellikle çocuklar söz konusu olduğunda muhafazakârdır.

7-13 yaş aralığındaki çocukların çoğu yazın mahalledeki camilerde Kur'an kursuna devam etmektedir. Aslında ebeveynler, her yaz çocukların boş zamanlarını değerlendirmek için çeşitli kamplar ve kurslara kayıt yaptırmaktadırlar. Kur'an kursu da hem bir zaman değerlendirme hem de kültürel yapının bir gereğidir. Çocuklarla görüşmelerimde birçoğunun bir ay gibi bir süreyle kurslara devam ettiği, bazılarının da başladıktan sonra devam etmediğini öğrendim. Bu kurslarda "namaz sureleri ve duaları" ve bazı temel İslâmi bilgiler öğretilmektedir.

Buraya kadar aktarılan verilerden anlaşılacağı gibi K. O. M.'nin kültürel dokusu büyük oranda göç ve köylülük tarafından belirlenmektedir. Bu temel öğeler, özellikle kadınların erkekler kıyasla düşük sosyo-ekonomik statülerinde belirleyicidir. Din, bu noktada farklı "habituslar", örneğin köylüler, kentliler, ücretliler ve tacirler gibi farklı sosyal katmanlar veya erkekler ve kadınlar açısından farklı işlevler görür. Örneğin K.O. M.'nde dini saiklarla yürütülen faaliyetler, köyden kente göç etmiş ev kadınlarının akrabalık

dışında ilişkiler kurmasının, aidiyet bağları edinmesinin veya kendilerini gerçekleştirme ihtiyacının tatmininin aracı olabilmektedir. Bu bağlamda, Kur'an okumak, dini sohbetler veya mahallede oturan çeşitli cemaatlere mensup "talebelere yardım" veya bu türden başka gerekçelerle düzenlenen, "Kur'an" diye adlandırılan gün benzeri ev toplantıları, çoğu zaman güncel konuların veya özel sorunların konuşulduğu sosyal faaliyetlerdir. Görüşme yaptığım kadınlardan biri bu tür toplantıları şöyle özetlemiştir: "Yarım saat, bilemedin bir saat Kur'an vs olur. Ondan sonra, dedikodu... Genelde çocuklar konuşulur; çocuk en önemli konudur. Sonra, ya bir elbise görmüştür bir yerde, onu anlatır. Tabi, yemek tarifleri, diziler falan..." (Zübeyde K., 42). Kendisinin tüm zamanını çocuklarına ayırmasıyla övünen üç çocuk sahibi başka bir anne, tanıdığı başka bir kadını "her gün bu tür toplantılara giderek çocuğunu evde yalnız bıraktığı, çocuğunu ders çalıştırmaya fırsat bulamadığı ve onu ihmal ettiği" için ayıplamıştır.

Türkiye'nin ana siyasal akımlarından biri olan İslâmcı hareketin toplumsal değişimde oynadığı rol, köyden kente göç olgusuyla yakından ilişkilidir. Bu ilişkiye dikkat çekenlerden Türk-İslâm tarihçisi Ocak (2009, s.135), 1950'li yıllarda başlayan köyden kente göç dalgasının İslâm'ı şehre taşıdığını, ancak beraberinde getirdiği köylü Müslümanlığının şehirleşemediğini, 1960'lardan sonra Türkiye Müslümanlığı'nın şehirleşme yerine, adeta bir "arabeskleşme" (vurgu yazara ait) sürecine girdiğini yazmaktadır. Büyük kente göç sonucu ortaya çıkan kültür, entelektüel bakış açısından, gerçekten de arabesk (ne şehirli ne de köylü/ derme çatma, acil ihtiyaçların baskısıyla şekillenmiş) bir kültür olabilir. Ama bu noktada Bourdieu'nun entelektüel mantığın karşısına yerleştiği "pratiğin mantığı" nı hatırlamakta yarar vardır. Alandaki pratiğin işleyişi şu şekildedir: Köyden kente göçün tampon bölgelerinden biri olan K.O.M. sakinleri, köylülükten kentliliğe geçişte İslâmi cemaatlerin gönüllü eğitimcilerinden yararlanır; özellikle kırsaldan gelmiş ve kentte üretici bir konumu olmayan kadınlar, kente uyarlanma sürecinde İslam yoluyla siyasallaşmanın¹⁶ sunduğu olanakları değerlendirir, *sosyal ve simgesel sermayelerini artırırlar*. Buna karşılık tüm alanlarda (ekonomik, kültürel, siyasal vs) örgütlü cemaatler de örgütlerini –insan gücü ve ekonomik güç anlamında- ayakta tutabilmek için kaynağa (köylülük) ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden bu tür mahalleleri ihmal etmezler. Küresel dünyanın zorlu koşullarında anneliğin pedagojik rolünün keşfedilerek yeniden düzenlenmesi girişimi, ev kadınlarına kentli ve eğitimli hemcinslerine yaklaşmayı vaat eden ikinci bir statü imkanı yaratır: eğitimli/ diplomalı annelik!

5. DİPLOMALI ANNELİK

Kamil Ocak Mahallesi'nde anneler, özellikle “ataerkil değerler” kavramını kullanarak evdeki bakım hizmetlerinden, kayınvalideyle birlikte oturmaktan yakınmışlardır. Eve kapanıp kalmaktan yakınanların çoğu, eğitim seviyesi düşük kadınlardır. Bunun yanında eğitilmiş ve muhafazakâr olup bu tür şikâyetleri olmayan, eğitilmiş ve dindar olup kendi isteği ve dinine uygun olduğu için çalışmamayı, “kanaatkâr” bir yaşamı tercih edenler de vardır. Ancak mahallede yaşayan annelerin genel profilini oluşturan nitelikler şöyledir: Ev kadınlığı dışında bir işte çalışmıyor olmak, çocuğun eğitim ve diğer bakım işlerini neredeyse tüm gün yürütmek, okul işlerini (okul eşyalarının temizliği, bakımı veya gerektiğinde başka bir sınıfa taşınması gibi işleri) üstlenmek ve kimi organizasyonlarda (kermeslerde, kan bağışi kampanyası gibi gayri resmi etkinliklerde, piknikte veya bir okul gezisinde) sıklıkla görev almak. Çocuklar ve annelerle yapılan görüşmelerden edindiğim izlenim, ‘çalışan kadın’ın ev kadınlığına göre daha üst düzey bir statüyü ifade ettiği yönündedir. Evlendiği için veya başka nedenlerle üniversiteye gidemeyen birkaç anne, pişmanlığını belirtmiştir. Bazı anneler, bu konudaki sorulara “okumuş olmayı, kendi gelirimim olmasın isterdim, elbette” şeklinde cevap vermişlerdir. Ayrıca ev dışında, örneğin okul işlerinde, sıkça görev ve sorumluluk almaları ev kadını kimliğinin dışına çıkma arzusunun bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Ancak, kadın çalışmak istese bile getirisi ve statüsü düşük, geçici işlerde çalışmaya değmeyeceğini düşünmekte ya da ailenin veya çevrenin “bu ücrete bu kadar çalışıp yorulacağına evde çocuğuna bak daha iyi” gibi telkinleri, ikna edici olabilmektedir. Çocuğun kreşe bırakılması, yanlış bulunmaktadır. Dindar bir öğretmen, bu konudaki muhafazakâr tutumu, “kreş eken, huzur evi biçer” sözüyle dile getirmiştir.

Erkeğin gelirinin yüksekliği faktörü, muhafazakâr/dindar değerlerle bir arada olunca kadının ev dışında çalışması yerine “evde çocuğa/çocuklara” bakmakla yetinmesi ihtimali artmaktadır. Nitekim bu tür erkeklerin genelde lise bitirmiş, -mahalle ortalamasına göre- eğitilmiş kadınlarla evlenmelerine rağmen bu kadınların hemen hepsinin çalışmayıp ev kadınlığını tercih ettikleri görülmüştür. Bir anne, üniversiteden sınıf öğretmeni olarak mezun olmuşken müteahhit eşinin uygun bulmaması nedeniyle hiç işe başlamadığını söylemiştir. Sonuç olarak, yukarıda özetlenen ekonomik ve kültürel koşullarda orta veya alt-orta sınıf hanelerde ev kadını anneleri, çocuğun eğitimi, ev dışında gözetimi ve bakım işlerinin neredeyse tüm sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalmaktadırlar.

Anne ve babaların zaman kullanımları arasında oluşan fark, çocuk bakımı ve eğitiminde anne emeğinin yoğunlaşmasını tetiklemektedir. Çocukların eğitimleri ve ev işlerinin çokluğundan yakınan birçok anneye “çocukların bütün okul işleriyle neden siz ilgileniyorsunuz?” sorusunu sorduğumda aldığım cevaplar hemen hemen aynıydı: “babası ilgilenemez, çok çalışıyor”; “onun çok işi var”; “babası yurt dışında/şehir dışında.” Ancak, cinsiyete dayalı iş bölümü, geleneksel değerlerin çizdiği sınırlar içinde kadını boyun eğmeye zorluyor görünse de anneliğin pedagojik yönüne yapılan vurgu, yeni anneliğin bir ilerleme/gelişme olarak görülmesi, zorunluluk içinde gönüllülüğün de var olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, tarafların (devletin, babaların, annelerin, kamusal eğitim kurumlarının ve piyasanın) çıkar çatışmalarını gizleyerek veya çatışmayı erteleyerek uzlaştıran bir “annelik ideolojisinden”^{iv} söz edebiliriz.

Çocuklarla ilişkiler açısından, alanda genel olarak iki tür anneden söz edilebilir. Birinciler için çocuk bakım işleri diğer işler gibidir. Zordur ve çok yakınıdır. Bu tür anneler sadece yapmaları gerekeni yapar; çoğu, evdeki tek otorite olmadıklarından veya başka nedenlerden çocuk üzerinde etkili değildir. Dolayısıyla, çocuğun okul başarısında pek katkıları yoktur. Bu tür annelerin eğitim seviyeleri ortaokul (6-7 yıl) seviyesindedir. İkinci tür annelerse çocuk yetiştirme eğitimlerine, seminerlere, internet sayfalarına ve diğer yayınlara başvurur. Kendisini yeterli görmez. Geleneksel veya eski kuşak annelerden farklarını türlü biçimlerde (konuşma, giyim tarzı, yaşanan sorunlara bakış açıları vs) ve her fırsatta göstermeye çabalar. Bu tür annelerin gelir ve eğitim seviyeleri görece daha yüksektir (örneğin lise bitirmişlerdir); daha çok kültürel sermayeye yatırım yapma eğilimindedirler. Ancak diploma, onlara otomatik olarak bir statü sağlamadığı için eğitimlerini, farklılıklarını görünür/fark edilir kılacak bir alan, bir pratik içinde (okul yararına kermes düzenlemek, yoksul öğrenciler için bağış toplamak, kan bağışı kampanyalarında gönüllü görev almak vs) olmak isterler.

Egemen orta sınıf anne pratikleri veya hakim annelik ideolojisi, “anne olmak için artık doğurmak yetmez, hatta zaman geçirmek, büyütme de yetmez” mesajının kamuoyunda giderek daha çok kabul görmesini, çağın doğrusu haline gelmesini sağlamıştır. Örneğin, mahalledeki kreş/anaokulu pedagoglarından biriyle yaptığım görüşmede, “önemli olan çocukla zaman geçirmek değil, kaliteli zaman geçirmektir” görüşünü beyan etti. Bu görüş bir profesyonele aitti ancak, benzer şekilde Almanya’da uzun yıllar çalıştıktan sonra Türkiye’ye dönen, ilkökul mezunu bir emekli işçi de, Alman anneler ile mahalledeki anneleri karşılaştırırken şu görüşleri ileri sürebilmiştir:

“Almanya’da anne çocuğuyla parka gider. Çocuk bir soru sorduğunda, o an ne yapıyorsa işini bırakır, hemen onunla konuşur. Anlatır. Eğitim verir. Buradaki annelere bakıyorum; çocuk bir oyuncakta oynuyor, o da oturup etrafa bakınıyor. Sonra çocuk sıkılıp başka bir oyuncuğa geçer o da anca onun tepesinde dikilir. Zaman doldurur yani. Annelik, çocuğu oyalamak değil ki!” (Ahmet K. 60).

Artık her eğitim düzeyinden, her toplumsal kesimden duyabileceğimiz yukarıdakine benzer kanaatler, eğitimsiz, özellikle yoksul anneler üzerinde yeni bir kamuoyu baskısı (iyi anne olma çabası) yaratma potansiyeline sahiptir. Devletin sosyal sorumluluklarını, özellikle piyasa karşısındaki dengeleyici güç işlevini terk ettiği, ağır sorunlar karşısında bireylere ‘eğitim ve bilinçlenme’ tavsiyesiyle yetindiği bir çağda, ‘bilinçli anne’ modeli devlet, piyasa ve medya tarafından desteklenen bir *statü*^v haline gelmektedir.

Günümüzde statülerin tanımlanmasında veya neyin statü göstergesi olup olmadığına toplumsal kabul görmesinde devlet kurumları kadar yazılı ve görsel medyanın etkisi de önemlidir. Çocuk bakım ve eğitimi alanındaki uzmanların, bu alandaki bilginin artışı ve bu bilgilerin tüketiminin yoğunlaşması sonucu anneler arasında da profesyonel çocuk bakımı ve eğitimi bilgisine sahip olma bakımından ayrımlar oluşmaktadır. Ev kadınlığının aynı mahalledeki eğitim seviyesi, yaşam tarzı ve gelir düzeyi farklılığına rağmen homojenleştirici pratikleri içermesi, anneleri bu ayrımları –diğer bazı göstergelerin yanı sıra- çocuğun eğitimi yoluyla göstermeye, bilinçli/başarılı/yetkin anne olarak diğer ev kadınlarından farklı olduğunu çocuğa verdiği emek yoluyla kanıtlamaya itmektedir. Elbette, öncelikle üst ve orta sınıftan ebeveynler bu çocuk merkezlilik anlayışının çağın baskın eğilimi haline gelmesinde etkili olmuşlardır (öte yandan çocuk taciz ve sömürüsü, erken yaşta evlilikler, kızların eğitimden yoksun bırakılması gibi ağır sorunlar da sürmektedir)^{vi}. Ancak, anneliğin doğuştan gelen bir statü olmaktan diplomayla/sertifika ile kazanılan bir statü olmaya doğru gittiği iddia edilebilir^{vii}.

SONUÇ

Günümüzde de sürmekle birlikte geçmişte daha büyük bir sorun olan kız çocuklarının okula gönderilmesinde ebeveynlerin isteksizliği, kızların erken yaşta evlendirilmesi gibi problemler, hâlihazırda çocukları ilkökul/ortaokul çağında olan annelerin eşlerinden daha eğitimsiz olması sonucunu doğurmuştur¹⁷. Bu durum, özellikle Kamil Ocak Mahallesi gibi kırsal kesimden, özellikle de muhafazakâr değerlerin ve erkek çocuğu kayıran ataerkil ebeveynlik anlayışının sürdüğü bölgelerden göç alan mahallelerde

belirgindir. Eğitimsizlik, diğer nedenlerle birlikte, kadınların ev dışındaki işlerde çalış(a)mamasının başlıca nedenlerinden biridir. Öte yandan geç kapitalizmin kültüründe, özellikle orta sınıf hanelerde çocukluk döneminin önemine dair bilinç artışı, çocuğun psikolojik değerinin^{viii} yükselmesi ve yanı sıra bu değişimden yararlanmak isteyen piyasanın tüketimi artırma stratejileri^{ix} çocuk merkezli bir kültüre yol açmıştır.¹⁸ Sağlığa, güvenliğe ilişkin riskler, teknolojinin gelişimiyle yaşanan hızlı değişim ve yeni teknolojilerin özellikle çocuklar için taşıdığı riskler, kuşaklar arasında geçmişe oranla çok daha büyüyen bilinç farkı, çocuk yetiştirmeyi güçleştirirken, ebeveynleri daha bilinçli, daha eğitilmiş olmaya zorlamaktadır. Televizyon veya radyoda anne ve çocuklara ilişkin programlar, yazılı medyada çocuk bakımına dair köşeler ve ekler yayımlanmakta, bu yayınlar özellikle annelere hitap etmektedir. Ayrıca, birçok anne-çocuk dergisi, internette de anneliğe ilişkin *bloglar* yayımlanmakta, çeşitli *web* sayfaları annelerin bulunduğu deneyimlerinin paylaştığı sanal ortamlar sunmaktadır. Çocuk bakımına dair bilginin yoğunlaşması, ‘bilinçli anneliğe’ yapılan medyatik vurgu, ebeveynleri çocuk eğitime daha fazla zaman ayırmaya zorlamaktadır. Geçmodern/üstmodern döneme özgü kültürel koşullar, duyarlı olunan sorunların yeniliği, daha sofistike oluşu çocuk bakımında ebeveyn (çocuğun büyük anne/büyük babası), yardımı yönteminin tercih edilmemesinde etkilidir. Çalışan anneler kreş gibi eğitim ve bakım kurumlarından yararlanırken özellikle alt sınıflardan ev kadını annelerin eğitim düzeylerinin resmi kurumlarca düzenlenen kurslar veya seminerler yoluyla artırılması yöntemi, resmi kurumlardan destek ve katkı görmektedir. Ancak anneliğin bir statü haline getirilerek küresel kapitalizmin yarattığı sorunlarla başa çıkılabileceği anlayışı, gerçekçi bir çözüm arayışından çok üretilmiş bir yanılsama ve ideolojidir.

DİPNOTLAR

- 1 Makalede değinilen/tartışılan veriler, antropoloji doktora tezim kapsamında, Ankara Kamil Ocak Mahallesi’nde yürütülen 2 yıllık (2010-2012) alan araştırması sırasındaki gözlem, görüşme ve literatür taramalarından elde edilmiştir.
- 2 Sonraki sayfalarda K.O.M. olarak yazılacak.
- 3 Sayıl ve Yağmurlu (2012) ve Artar (2009).
- 4 Daha çok ABD’de görülse de, Fransa, Almanya, İsveç, Japonya gibi ülkelerde de örnekleri görülen bu türden saldırıların özellikle okulları ve çocukları hedef alması ilginçtir. Ancak, henüz bu tür saldırılar için

kullanılan bir kategorileştirme, özel bir tanım veya kavrama rastlamadım. Yakın tarihli bir örnek için bkz: <https://t24.com.tr/haber/abdde-okula-saldiri-27-olu/219672>

- 5 Bkz:Dubiel (1998); Bora (1998); Özbudun (2007).
- 6 Bu durum, darbenin asıl faili Kenan Evren'in, darbe gerekçesi olarak sıkça tekrarlanmış olduğu "sosyal gelişme, ekonomik gelişmenin önüne geçmişti" ifadesiyle hafızalarda yer etmiştir.
- 7 Dine ilginin artışı için bkz: Corm (2008).
- 8 Bir bakıma, tüketim kültüründe riskler ve korkular da pazarlanır ve/veya başka ürünlerin satışına vesile olur. Örneğin, Evrim Sümer 20.04.2012 tarihli *Radikal Gazetesi*'ndeki köşesinde bebekleri cep telefonunun yarattığı risklerden koruyan gümüş alaşımli battaniyeler, fanilalar vb tekstil ürünlerinden söz etmektedir.
- 9 Burada natürel maternalizm kavramıyla doğal olan her şeyin artık çok değerli hale geldiği bir kültürde doğal doğum, uzun süreli ve doğrudan annenin emzirmesinin ötesinde çocuk doğurmanın, anneliğin kadının doğasının bir parçası olduğu görüşünün (emzirmeyen kadının meme kanserine yakalanma riski emziren kadınlardan daha fazladır, gibi popülerleşmiş uzman görüşlerinin de etkisiyle) yol açtığı değişime işaret edilmektedir.
- 10 Bu sayılar, iki yıl önce okulların ilk okul ve orta okul olarak ayrılmasından önceki döneme, 2012-2013 dönemine aittir.
- 11 Bu ayırım, antropoloji literatüründe etik (araştırmacının dışarıdan bakışı) ve emik (faillerin gözüyle, içeriden bakış) yöntemler olarak kavramsallaştırılmıştır. Bkz: Altuntek (2009).
- 12 Belediye ve muhtarlık, mahallenin nüfusuna dair belge vermeyi (yasal olmadığı ve mahalle ile ilgili kayıtları kişilere vermek gibi bir uygulamanın olmadığı gerekçeleriyle) reddetmişlerdir.
- 13 Mobilya imalatçılarının mahallede azalması, Ankara'nın önemli iş merkezlerinden olan Mobilyacılar Sitesi'nin (Siteler) endüstrileşmesi ve büyük şirketlerin, tanınmış markaların üretim ve pazarlama bölgesine

dönüşmüş olmasıdır. Bir ikinci neden de, geliri görece yüksek bu kesimin Siteler’e yakın Aydınlikevler, Subayevleri gibi orta sınıfın çoğunlukta olduğu mahallelere taşınmış olması olabilir.

14 Bkz: Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması (2010: 54), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Bu kaynaktaki verilen istatistikler ve TÜİK’in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2010 yılında yayınladığı raporda yer alan “Türkiye’de ‘toplam doğurganlık hızı’(15-49 yaş aralığındaki kadınların doğurabileceği ortalama çocuk sayısı) 2008 yılında 2,14 çocuk iken 2009 yılında 2,06 çocuktur.

15 Bunların hemen hepsi Türkiye-Ermenistan sınırındaki, Kars’ın Büyük Aküzüm ve Küçük Aküzüm köylerindedir. Bazı haneler çok daha önce bu mahalleye taşınmışsa da, çoğu 1980’lerde , Arpaçay Barajı’nın yapılmasıyla köyleri ve arazileri baraj altında kalmış olması nedeniyle tanıdık ve akrabalarının oturduğu bu mahalleye göç etmiştir. Mahallelinin ve Ankara’daki Şii cemaatin kendi imkânlarıyla yapılmış, şehirdeki üç Şii camisinden biri olan Allahuekber camii, söz konusu bu kesimin cemaat dayanışmasını sağlayan en önemli unsurlardandır. Zira inanç ve ibadetleri Sünni kesimden farklılıklar gösteren Şii cemaatin imamaları Diyanet’e bağlı değildir, ücreti cemaat tarafından karşılanmaktadır.

16 Bkz: cinsiyete göre okullaşma oranlarının yıllara göre karşılaştırılması için, (MEB 2011:24)

17 Antropolog Tayfun Atay, çocuk merkezli aile olgusunu “çocuk, günümüzde bir yetişkin oyuncağıdır” sözüyle özetlemektedir.

KAYNAKÇA

Anonim. (2010), *Türkiye’de Ergen Profili 2008*. Ankara: Başbakanlık ASAGM

Altuntek, S. (2009), *‘Yerli’ nin Bakışı Etnografya: Kuram ve Yöntem*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Artar, M. (2009), *Türkiye’de Çocuk Yetiştirme*. Ankara: ÇOKAUM Yayınları

Atay, T. Bir Yetişkin Oyuncağı Olarak Bebeklik, *Radikal* 30/07/2013

- Ayata, S. (2003), *Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı*. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (Haz.) Kültür Fragmanları Türkiye’de Gündelik Hayat. (Çev:Z. Yelçe) s.37-56. İstanbul: Metis Yayınları
- Badinter, E. (2011), *Kadınlık mı Annelik mi?* (Çev: A.Ekmekçi). İstanbul: İletişim Yayınları
- Bağlı, M. T. ve Sevim, S. A. (2007), *Popüler Anababalık: Aile Dergileri Üzerine Bir Araştırma*. N. Ahioğlu ve N. Güney (Haz.), Popüler Kültür ve Çocuk, (s.127-158), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Baker, Ö. E. & F. Kavşut. (2007), *Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık*. Eurasian Journal of Educational Research, 27, s.31-42
- Balta, E. (2005), *Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik ve Yeni Kapitalizm*. Birikim,192, s. 20-29.
- Bauman, Z. (2005), *Bireyselleşme*. (Çev: Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı yay.
- (2006), *Küreselleşme*. (Çev: A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı yay.
- (2010), *Etiğin Tüketicilerin Dünyasında Bir Şansı Var mı?* (Çev: F. Çoban ve İ. Katırcı). Ankara: De Ki Yayınevi.
- Bayraktar, S. (2011), *Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar*. Ankara: Ayizi Yayıncılık.
- Beck, U.(2005), *Siyasallığın İcadı*. (Çev: N. Ülner). İstanbul: İletişim Yayınları
- (2011), *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*. (Çev: K. Özdoğan ve B.Doğan).İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bora, A. (1998), *Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Kurulması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bora, A. ve İ. Üstün. (2005), “*Sıcak Aile Ortamı*” *Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*. İstanbul: TESEV Yayınları.

- Bourdieu, P. (2006), *Pratik Nedenler*. (Çev: H. U. Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayın
- Bourdieu, P. ve Waquant L. (2003), *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çev: N.Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Corm, G. (2008), *21. Yüzyılda Din Sorunu*. (Çev: Ş. Sönmez). İstanbul: İletişim Yayınları
- Çok, İ. (2009), *Çocuk Sağlığı ve Kimyasallar*. Müge Artar (Haz.) Türkiye’de Çocuk Yetiştirme, s.65-78. Ankara: ÇOKAUM
- Debarbieux, È. (2009), *Okulda Şiddet Küresel Bir Tehdit*. (Çev: İ. Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Furedi, F. (2001), *Korku Kültürü Risk Almamanın Riskleri*. (Çev: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gardner G. (2010), *Dünya Görüşlerini Değiştirmek İçin Dinlerden Faydalanmak*. Linda Starke ve Lisa Mastny (Ed.) Worldwatch Enstitüsü Dünyanın Durumu 2010 İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 37-48. (Çev: D. Körpe).
- Giddens, A. (2010), *Modernliğin Sonuçları*. (Çev: Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2006), *Postmodernliğin Durumu*. (Çev: Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007), *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kumar, K. (2004), *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (Çev: M. Küçük). Ankara: Dost Yayınları.
- MEB. (2011), *Milli Eğitim İstatistikleri 2010-2011*. Ankara: T.C. MEB
- Mutlu Çocuklar Derneği. (2011), *Çocuklarda İletişim Araçları Bağımlılığı*. Ankara: MÇD

Özbudun, S. vd. (2007), *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni'-Ataerki*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Robertson, R. (1998), *Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu* Anthony D. King (Ed.), Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi. Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi, s. 97-120, (Çev: G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal).

Sayıllı, M. ve Yağmurlu, B. (2012), *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Sennet, R. (2005), *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Çev: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Silier, Y. (2011), *Oburluk Çağı*. İstanbul: Yordam Kitap.

Turner, B. S. (2001), *Statü*. (Çev: K. İnal). Ankara: Ütopya Yayınevi

TÜİK Erişim (Ağustos 2012) <http://www.tuik.gov.tr>

Twenge, J. M. (2009), *"Ben" Nesli*. (Çev: E. Öztürk). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yakar, A. / Yavuz, E. (2007), *Küreselleşme ve Eğitim*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Žižek, S. (2005), *Gıdıklanan Özne*. (Çev: Ş. Can.). İstanbul: Epos Yayınları.

i Küresel kapitalizmi, kapitalizmin başlangıçtan beri kendi içinde taşıdığı eğilimlerin hayata geçirilmesi, kendi içinde yenilenmesi olarak gören David Harvey (2006:197-205), fordizmden esnek birikime geçişi teorileştirmek yolundaki entelektüel çabalara örnekler verir; "birikim rejiminin ve ona bağlı düzenleme tarzlarının nasıl değiştiğini" değerlendiren yorumunu özetler. Zygmunt Bauman (2006:69) için küreselleşme belirsizliklerin arttığı, 'yeni dünya düzensizliği'dir. Richard Sennett (2005: 26 ve 154) daha okunaksız, kişiliğe ve insan ilişkilerine daha kayıtsız olduğunu ileri sürdüğü yeni/esnek kapitalizmin istikrarsızlığı kural haline getirdiğini iş ve insan arasındaki ilişkileri geçici ve yüzeysel kılarken, dolaylı yollardan insanlar arasındaki ilişkileri de –aile içindekiler dahil- istikrarsızlaştırdığını,

esnekliğin karakteri aşındırdığını ileri sürmektedir. Urry'e göre "Batı kapitalizminin artık güçlü bir 'Protestan etiği' taşıyan girişimcilere gerek duymadığı savunulmaktadır[...]Daha doğrusu gerekli olan insanlar, gelecek için tasarruf yapmaktan çok tüketen, alışmaktansa boş zamanın keyfini çıkaran ve kimliklerinin çalışmaktan daha çok tüketimden tüvelendiği 'hedonistler'dir." (Urry 1999:287). Eski ve yeni kapitalizm ayrımını Batı (Avrupa) kapitalizmi ile Kuzey (ABD/Anglo-Sakson) kapitalizmi olarak kuran bir görüşe göre de 1970'lerde başlayıp 1980'lerde hız kazanan ve günümüzde devam eden süreç, "Batı kültürünün yayılmasının ötesinde ABD patentli Kuzeyli tüketim kültürü'nün genişletilmesidir. Kuzeyli tüketim kültürü seçkinci, entelektüel vurgularla yüklü 'Batı kültürü'nün tersine, anti-entelektüel ve anti-elitisttir (Appadurai 1998;Akt. Özbudun 2003:272). Biz de bundan sonra küresel kapitalizmi, **tüketim kapitalizmi** onun kültürünü de **küresel tüketim** kültürü olarak adlandıracağız.

ii Bkz: Mutlu Çocuklar Derneği'nin Ankara ve Bursa'da toplam 19 okulda (ilköğretim ve liseler) 2611 öğrenciye uyguladığı anketle çocuklarda iletişim araçlarına bağımlılık düzeyi araştırılmış, araştırma sonucunda çocukların %37'sinin iletişim araçlarına (internet, cep telefonu, bilgisayar, televizyon) düşük düzeyde, %30'unun da yüksek düzeyde bağımlı olduğu bulunmuştur (Mutlu Çocuklar Derneği 2011:79). Çocuklara yönelik daha yeni ve daha 'yakın' bir risk de sanal zorbalık olarak adlandırılan, internet üzerinden çocuğa yönelik taciz ve suiistimallerdir. Avrupa Çevrimiçi Çocuklar (**EU Kids Online**) çalışma grubunun 25 Avrupa ülkesinde görüştüğü 9-16 yaş arasında, internet kullanan, 23 bin 420 çocuğun beşte birinin internette zorbalıkla karşılaştığı; yine aynı oranda çocuğun cinsel ve pornografik içeriklere maruz kaldığı belirlendi (akt: <http://www.bianet.org/bianet/cocuk/126024-cocuklar-internetin-zararinin-farkina-varamiyor>, erişim:15 Kasım 2010). Ayrıca bkz: Baker ve Kavşut. (2007). İsmet Çok (2009:66-67) ise, global risk faktörlerinden özellikle çevresel nedenlerin çocuk ölümleri ve hastalıkları üzerine etkilerinden söz ettiği yazısında, küresel ölçekte 0-14 yaş arası çocuk ölümlerinin %36'sının çevresel nedenlerden kaynaklandığı bilgisini vermektedir. Yazar günümüz insanların kanındaki kimyasal madde oranının ve çeşitlerinin her geçen gün arttığını, çocukların kimyasallarla temasının daha anne karnındayken başladığına dikkat çekmektedir.

iii Bauman (2010, s.59), "Uygarlık ve barbarlık arasındaki bin yıllık ilişki tersine dönmüştür artık" diye yazar. Ona göre Bugün kentler bir zamanlar "barbarlara" karşı "uygarlığı" temsil eden, dışarıdan gelecek tehlikelere

karşı etrafı surlarla çevrili, güvenli yeri değildir. Artık tehlikeler büyük ölçüde kentten kaynaklanmaktadır; bu anlamda bir “kent barbarlığından” söz edilebilmektedir.

- iv Yıldız Silier (2011:130-132), annelik deneyimlerinden ayırdığı *annelik ideolojisini*, TV’de, özellikle Hollywood filmlerinde sıkça karşılaşılan, biri kız biri erkek iki çocuğuna tam gün annelik yapan, onlara mutlu bir yuva sunan, orta sınıf beyaz anne şablonunun dayatılması, böylece bambaşka annelik deneyimlerinin unutturularak anneliğin standartlaştırılması olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma, annelik ideolojisinin “aygıtlarının” giderek karmaşıklaşma ve yoğunlaşma eğiliminde olduğunu eklemek yerinde olur. Hemen her gazetede yer alan aile sayfaları ve anne-yazarlar, annelikle ilişkin internet sayfaları, anneleri bir araya getiren dernek ve vakıflar ve okullarda ana sınıfları annelik deneyimlerinin paylaşıldığı ve bu ideolojinin yeniden üretilerek sindirildiği yerlerdir.
- v Statüyü “çeşitli verilmiş ve kazanılmış ölçütlere göre, bireyin saygınlık ya da onura gönderme yapılarak değerlendirildiği sosyal yapı içindeki bir konumdur” şeklinde tanımlayan ve kavramı günümüz karmaşık kapitalist toplumlarını anlamada yeniden işlevsel bir araç haline getirmeye çalışan Turner (2001:12-14), modern toplumlarda kişisel başarıya, dolayısıyla da eğitimle kazanılmış başarılarla/statülere daha çok önem verildiğini hatırlatarak bu yüzden bazı sosyologların günümüz toplumları için ‘diploma toplumu’ tanımını kullandıklarını yazmaktadır. Statünün *saygınlık* anlamı üzerinde de duran yazar, bu bağlamda saygınlık taleplerinin öteki insanlarca kabul edilmesi gerektiği yönündeki fikirleri aktarmaktadır. Dolayısıyla, postmodern tüketim kültüründe statünün Pierre Bourdieu’nün çözümlerinin de işaret ettiği zevkler, beğeniler, tüketilen nesnelere, eğitim, diploma ve hatta beden yoluyla dışa vurulduğunu söyleyebiliriz (statü belirtisi bireylerin dolaştıkları, ait oldukları, ilişkide oldukları mekanlara bağlı olarak, bir araba veya ev olabileceği gibi diploma veya özel okul da olabilir).
- vi Türkiye’de de Batı’daki eğilimin izlendiğinin bir işareti olarak okunabilecek, 1980’li yıllardan sonra başlayan önemli gelişmeler şunlar olabilir: Amerikan gelişim psikolojisi ekolünün öneri ve tezlerinin yaygın kabuller haline gelişi (örneğin özgüven takıntısı, bireyselleşmeye yapılan vurgu vs), anne-çocuk dergilerinin çoğalması ve özellikle ana-akım medyada (internet ve gazetelerde) çocuğunu yazan köşe yazarlarına yer verilmesidir. Bu yazarlardan biri olan Evrim Sümer’le (Radikal Gazetesi

köşe yazarı) yapılan kişisel yazışmada, yazar, Türkiye’de yayınlanan en eski ebeveyn dergisinin *Parents* olduğunu, kendi yaptığı işin “son zamanlarda çocuk yapma modasının hüküm sürdüğü A ve B sosyo ekonomik seviyeden insanların her türlü bilgi ihtiyaçlarını karşılamak” olduğunu belirtmiş, öte yandan Türkiye’de ailelerin henüz yeterince çocuk merkezli olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir.

vii Anne eğitimi seminerleri Türkiye’de yeni değildir. ÇOKAUM (Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Genel Müdürlüğüne bağlı müftülükler anneler için kurslar, seminerler düzenlemekte, sertifikalar vermekte ve yayınlar yapmaktadır. Ancak, sistemsel sorunlar karşısında sorumluluğu ebeveynlere yıkmamanın bir yolu ve sonuçları itibariyle yanılısamaya yol açan bu ideolojik yöntemin günümüz koşullarında daha yaygınlaşması, bir devlet politikasına dönüşmesi ve annelerin fazladan eğitime, diplomalı olmaya özendirilmesi söz konusudur. Örneğin, İstanbul’da Esenler Belediyesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi’nin ortak eğitim programı **Anne Üniversitesi**’nin ilk mezunları bir yıl önce diplomalarını Başbakan Erdoğan’ın elinden almışlardır. (<http://siyaset.milliyet.com.tr/-anne-universitesi-ilkmezunlarini%20verdi/siyaset/siyasetdetay/09.12.2012/1639258/default.htm>).

viii Çiğdem Kağıtçıbaşı (2009.30), otuz yıldan fazla bir zaman belirli aralıklarla yürüttüğü *Türkiye’de Çocuğun Değeri* araştırmalarının sonuçlarını özetlerken şu bulgulara işaret etmektedir: “[...] burada sosyalleşme değerlerine baktığımızda, burada özellikle hem aile grup değerleri hem de bireysel değerler, bireyin başarılı olması, bireysel değerler ön plana çıkıyor ve burada çocuğun psikolojik değeri [önem kazanmış] çocuğun maddi değeri artık önemli değil, maddi değeri yok olmuş, bilakis çocuk sahibi olmak pahalı bir iş haline gelmiş, gelecekte de çocuktan bir şey beklenmiyor.”

ix Örneğin, *Capital* dergisinden Elçin Cirik’in yazısı (<http://www.capital.com.tr/bebekler-cok-hizli-haberler/20616.aspx>) Türkiye’de hızla büyüyen bir bebek/çocuk pazarı olduğunu ve bu durumun uluslararası yatırımcıların iştahını kabarttığını belirtmektedir. Ancak yazıda günümüzde yapılan tüketimin, ‘başka ülkelerle kıyaslandığında henüz yetersiz/potansiyelin çok altında’ olarak değerlendirilmektedir.